

TOLCSVAI NAGY Gábor

A különbözés egysége a nyelvművelésben

Megszólítottam az *Új Szó* hasábjain Jakab István tanár úr által, s kérem a lap tisztelt olvasóit, ajándékozzanak meg figyelmükkel, hogy innen, Budapestről válaszolhassak.

A magyar nyelvművelés ügyéről több éve folyik vita határokon belül és túl is. Szerencsére a párbeszéd lehetősége immár valamennyiünk számára megadatott. A vita elvi okokból indult ki, s emiatt folyik ma is, jöllehet az alapvető célban mindenki egyetért: minél több szépen beszélő magyar embert szeretnénk a tizenötmillió között tudni. Ám a kérdés azonnal föltehető: ki beszél szépen, mi a szép beszéd (a „szép” nem nyelvi, hanem esztétikai kategória), s ki mondja meg, ki beszél szépen.

A vita azonban nem ebből az egyébként nagyon fontos kérdésből indult ki, hanem abból a szemléletváltásból, mely csak a nyolcvanas évek közepén érte el a magyarországi nyelvészetet (annak egy részét), a társadalmi változásoknak éppen időszerűen. A szociolingvisztikai kutatások ugyanis egyértelművé tették, hogy nyelvi normáról, nyelvi helyes-ségről és szépségről kisebb közösségek (család, falu, baráti kör, társadalmi réteg, szakma, munkahely, nemzedék stb.) esetében lehet elsősorban beszélni, s az itt dokumentálható nyelvváltozatok összegződnek a nagy beszélő közösség, a teljes magyarság nyelvében, a magyar nyelvben. Ebből emelkedik ki a köznyelv, a sztenderd, mely az egész magyar beszélő közösséget átfogja normatív úton, de – ahogy Lőrincze Lajos megfogalmazta a *Nyelvművelő kézikönyv*ben – kissé elvontan, eszményítve. A kutatások tehát a kis nyelvi közösségeket helyezik előtérbe, mert a mindennapi életnek ezek a színterei, tehát a napi nyelvi gyakorlat itt érhető tetten.

Ezért bátorkodtam fölvetni a *Regio* 1991/3. számában (és másutt is) azt

a gondolatot, hogy az egyetemes magyar nyelvűvelés általános nemzeti céljai mellett, azzal teljes mértékben összhangban figyelembe kellene venni a valóságosan létező kisebb belső közösségek létét, nyelvi gyakorlatát, eltérő helyzetüket és hagyományait.

Ennek megfelelően ma Magyarországon egy korábban a vágyakban egységesülő társadalom helyett erős széttagozódó folyamat tapasztalható, természetes válaszként az egyformásító törekvésekkel szemben. A kulturális és nyelvi következmények már tapasztalhatók, tehát a magyarországi nyelvűvelés már nem szólhat egységesen ugyanazon a hangon a tízmillió anyaországi magyarhoz, mint azelőtt.

De még kevésbé szólhat ugyanúgy a határon túliakhoz, hiszen azok a szintén jelentkező társadalmi széttagolódás mellett a kétnyelvűség alapvetően más helyzetében élnek, nem kevés nyelvpolitikai nyomásnak kitéve.

Oly sokat vitatott írásomban arra hívtam fel a figyelmet – s ezt teszem most is –, hogy a kisebb közösségek azonosságtudatának része a nyelvi tudat, de nemcsak általában a magyar nyelv tudataként, hanem azokra a helyben élő változatokra is vonatkoztatva, melyek évszázadok változásai során alakultak ki a nyelvjárások ötvözeteiből, s később az egyetemes magyar köznyelvből, és amelyek ma is változnak. Ezek a regionális változatok különleges helyzetbe kerültek 1920 után, hiszen a kétnyelvűség mind uralkodóbbá válik e területeken, ugyanakkor államhatár van köztük s az anyaország között. Ebben a helyzetben egyedül helyes nyelvváltozatnak a Magyarországon meghatározott elvont köznyelvet kinyilvánítani kockázatos tett, hiszen a határon túli magyarság nyelvi önbizalmát csökkentheti, mert háttérbe szoríthatja a helyi hagyománnyal rendelkező változatokat. Ám – s ezt különösen hangsúlyozom – a regionális nyelvváltozatok értékelése nem jelenti a köznyelv elvetését. Bárki ellenőrizheti, nem kívánom például a szlovákiai magyarságot „nyelvi önállóságra ítélni”. Csupán helyes és egészséges arányokat szeretnék felállítani az egyetemes magyar köznyelv (mint modell) és a regionális nyelvváltozatok élő gyakorlata között. A gyakorlatól túl messze kerülő nyelvűvelés soha nem lehet eredményes. Igazodjanak tehát a határon túli magyarok a magyarországi normákhoz, de csak annyira, amennyire lehetséges. Ha a debreceni egyetemen diftongizálnak, akkor a pozsonyin ne legyen feltétlenül hiba a palóc á-zás. Legyen az egy lehetséges nyelvváltozat, melynek a régióban nagy hagyománya s kultúrája van, a magyartanárok pedig emellett tanulják meg a magyar köznyelvi kiejtést is. Minderről azonban nem Budapesten kéne döntenet, hanem helyben, illetve folyamatos párbeszédben.

A kisebbségeknek már megvan a maguk regionális köznyelve, s ez természetes. Tehát nem mi, fiatalabb nyelvészek akarjuk azt a határon túliakra erőltetni. Kívánatos, és ma már lehetséges is, hogy e régiók napi érintkezésben legyenek a magyarországi köznyelvi változattal. Ennek az érintkezésnek néhány év múlva tapasztalható lesz a jótékony hatása, de ezzel együtt a visszás hatás is, melyet például a köznyelvi sajtó, rádió, televízió közvetít az idegen divatszavakkal, a hadaró, laza beszéddel stb. Újabban néhány nyelvművelő szerint az argotikus ifjúsági nyelv vagy a kevésbé művelt városi népnyelv is része a köznyelvnek.

Csak sajnálhatom, hogy olyan kiváló nyelvészek, mint Jakab István, elszakító szándékot olvasnak bele nézeteimbe. Szó sincs erről. Ám egy kassai vagy nyitrai magyartól kissé visszás azt kívánni, hogy úgy beszéljen, mint a pestiek. A magyar nyelv sok évszázados története a görög-latin kultúrájú Európában lehetővé teszi számunkra, hogy többféleképpen beszéljünk szépen, tisztán, művelten magyarul. S ez megnyugtató érzés. Ettől még nem lesz több magyar nyelv, ettől még nem hal ki anyanyelvünk.

Mindehhez azonban a nemzet fogalmát kellene a nyelv s a nyelvművelés szempontjából újrafogalmazni. Azonban talán nem úgy, ahogy Grétsy László tette a budapesti nyelvművelő konferencián, ahol először Deme László nyomán csak az anyaországi társadalmat tekintette a magyar nemzetnek s a határon túliakat a „nép” részének, majd később, az előbbiből nem szorososan következő, a herderiánus kultúrnemzet fogalmát vetette föl. Mindkét felfogás a peremre szorítja a kisebbségi magyarságot a nemzetkoncepcióban, akaratlanul is, s ezt jómagam (épp, akit kirekesztéssel vádolnak) nem fogadhatom el.

E kérdésre a választ még hosszabb kutatómunka fogja megelőzni, valamint remélhetőleg sok vita, ám ezzel a munkával nem késlekedhetünk. Most csak kiindulópontként ajánlhatom Kazinczy axiomatikusan megfogalmazását, aki az *Ortológus és neológus* című nagy híró irásában az egység egységével szemben a különbözőség egységét állítja, heves érzelmekkel lobogván a magyar nemzet iránt. Így maradhatunk természetes módon együtt a nemzet nagy közösségében, egyéniségünket, hagyományainkat megőrizve, egy kicsit különbözve, de mégis azonosulva a nagy családdal, belső erkölcsi parancsra, ahogy Kosztolányi megfogalmazta. Hogy mindenki megtalálhassa önmagát, saját helyét, s azt örömmel vállalhassa.

Új Szó, 1993. január 20.